

Årringen 2018

Annual Review No 22 of The Arboretum &
Botanical Gardens, University Museum of
Bergen, The University of Bergen

ISSN: 0809-5213

Journal home page:

<https://www.uib.no/universitetshagene/66488/%C3%A5rringen>

Et herbarium fra Muséhagen og en lite kjent hagebruksutdanning på Landås i Bergen

Per Harald Salvesen, Universitetshagene, Universitetsmuséet i Bergen,
Mildevegen 240, N-5259 Hjellettead (per.salvesen@uib.no)

Reidun Myking, Universitetshagene, Universitetsmuséet i Bergen,
Mildevegen 240, N-5259 Hjellettead (reidun.myking@uib.no)

To cite this article: Salvesen, P.H. & Myking, R. 2019. – Et herbarium fra
Muséhagen og en lite kjent hagebruksutdanning på Landås i
Bergen – *Årringen 2018* (22): 47–75.

Published March 2019

Et herbarium fra Muséhagen og en lite kjent hagebruks- utdanning på Landås i Bergen

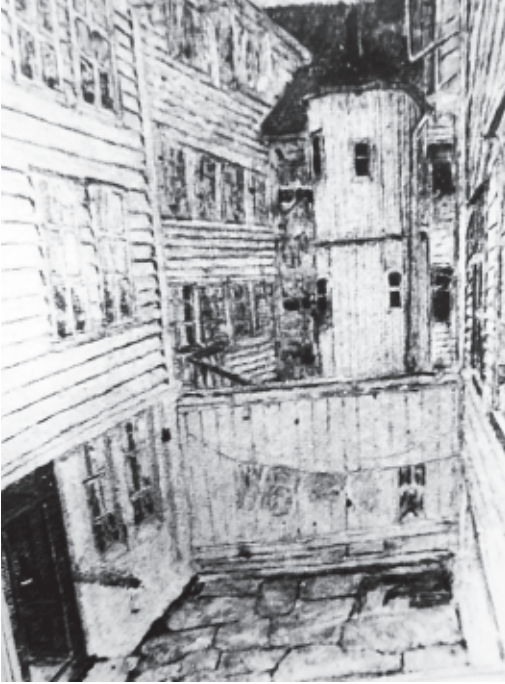
Per Harald Salvesen, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen, Mildeve-
gen 240, N-5259 Hjellevad (per.salvesen@uib.no)

Reidun Myking, Arboretet og de botaniske hager, Universitetsmuséet i Bergen, Mildevegen
240, N-5259 Hjellevad (reidun.myking@uib.no)

Fra Agder naturmuseum og botaniske hage har Universitetsmuséet overtatt et gam-
melt herbarium samlet av Gerhard Andreas Lassen; fem velfylte mapper med drøyt
350 planter presset i årene fra 1927 til 1939 og i tillegg et titalls prøver av frø. Plantene
er samlet på Vestlandet, fra Bergensområdet (de fleste), Osterøy (Bruvik) og Hardan-
ger (Rosendal), og godt over halvparten er fra Muséhagen. Enkelte av herbarieeksem-
plarene har vært angrepet av sopp eller insekter, og er vanskelige å bestemme, men de
aller fleste har holdt seg godt i mer enn 80 år. En av Gerhard Lassens sønner overtok

Cypripedium reginae, en amerikansk marisko-art, samlet 1. juli 1938 i Muséhagen slik den er bevart i
Gerhard Lassens herbarium (foto: Per Harald Salvesen).

Bakgården i Skottegaten 1 der Gerhard Lassen vokste opp og forsøkte å dyrke planter mellom steinhellene (original i familiens eie).

herbariet etter faren. Det lå i kjelleren hans fram til 2016, og på et tidspunkt ble dessverre noen av mappene kastet under en ryddesjau i huset. Konservator Per Arvid Åsen ved Agder naturmuseum fikk høre om dette, og anbefalte at man burde ta en titt. Siden det meste var samlet i Bergen, ble herbariet sendt hit. For oss i Bergen er særlig plantene samlet i Muséhagen interessante, og vi kommer tilbake til dem. Først litt om Gerhard Lassen og en lite kjent gartnerutdanning i Bergen.

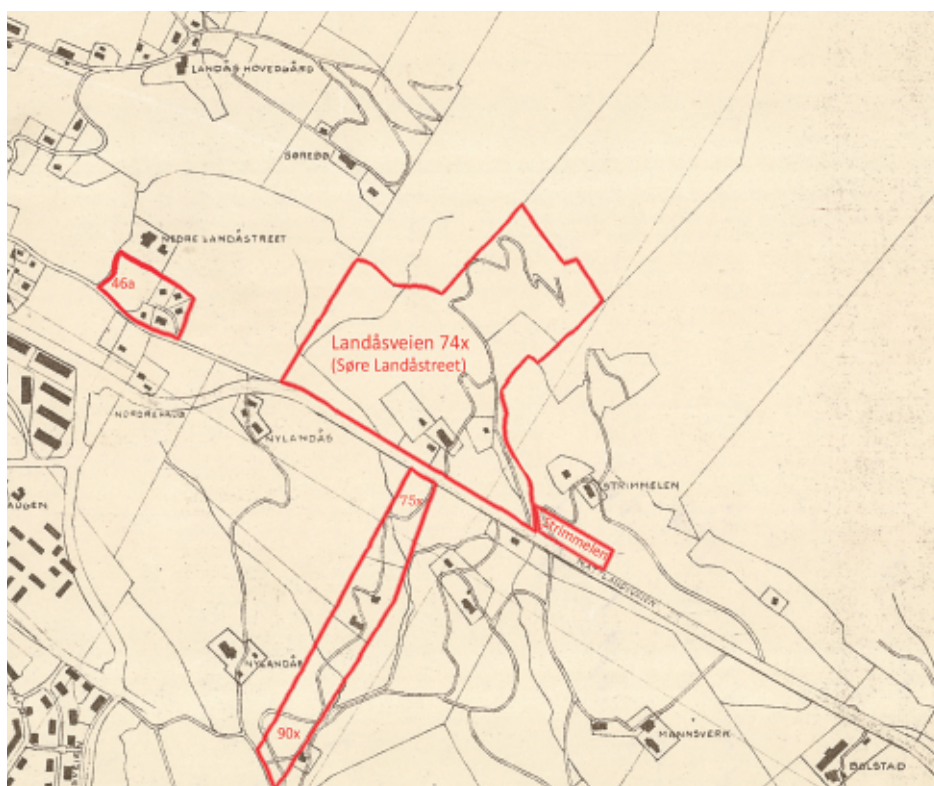
Hagebrukskurs på Landås

Skolehager for undervisning av grunnskoleelever i hagebruk ble i Bergen første gang opparbeidet i 1905. Da dyrket man ved Nordnes skole opp et jordstykke der elevene satte ut planter til undervisningen i

naturfag, men først i 1914 kom skolehager i gang i større omfang. Sommeren 1912 hadde en privat komité sendt et "andragende" til Bergens magistrat og formannskap om å anlegge skolehager i Bergen. Skrivet var undertegnet av 34 ledende personligheter knyttet til skoleverket, helsevesenet og hagebruk – om lag halvparten kvinner. Flere størrelser ved Bergens Museum var involvert, blant dem professor Jens Holmboe. Komitéen pekte på at flere av landets byer allerede hadde opprettet skolehager der skolebarn fikk arbeide under kyndig veiledning. Overalt var hagene anerkjent som et utmerket oppdragsmiddel. *"Med små midler utviklet man barnas legeme, sans for orden og skjønnhet, motarbeidet ødeleggelseslyst og råskap og ga dem glede ved praktisk arbeid"*. Dessuten ga det skolene verdifull støtte i undervisningen i naturfag og bidro til å vekke interesse for hagebruk. Kommunen satte av 10,5 dekar av den tidligere Årstad hovedgård til skolehage, og arealet ble fordoblet i 1936, ved å legge til arealer på Landås (Hartvedt 2013, Moland 2007).

Bergen kommune drev ikke bare skolehager på Landås, men hadde felter som ble brukt til hagebrukskurs for arbeidsløse og til grisehold. I 1938 disponerte kommunen hele 280,5 dekar av markene på tidligere Landås hovedgårds grunn i Bergensdalen. Gården var allerede stykket opp i flere bruk (Bergen kommune 1938).

Høsten 1934 ble det i Bergen satt igang yrkeskurs for å avhjelpe situasjonen for de mange unge arbeidsledige. Ordningen var dels kommunalt og dels statlig finansiert,

Kommunens eiendommer på Landås som var i bruk til gartnerutdanning, skolehage og parselldyrking er merket av i kartet fra 1940 (original, grunnlagskart Bergen byarkiv, utsnitt).

Skolehagegutter luker i kålåkeren på Landås sommeren 1940 (i privat eie).

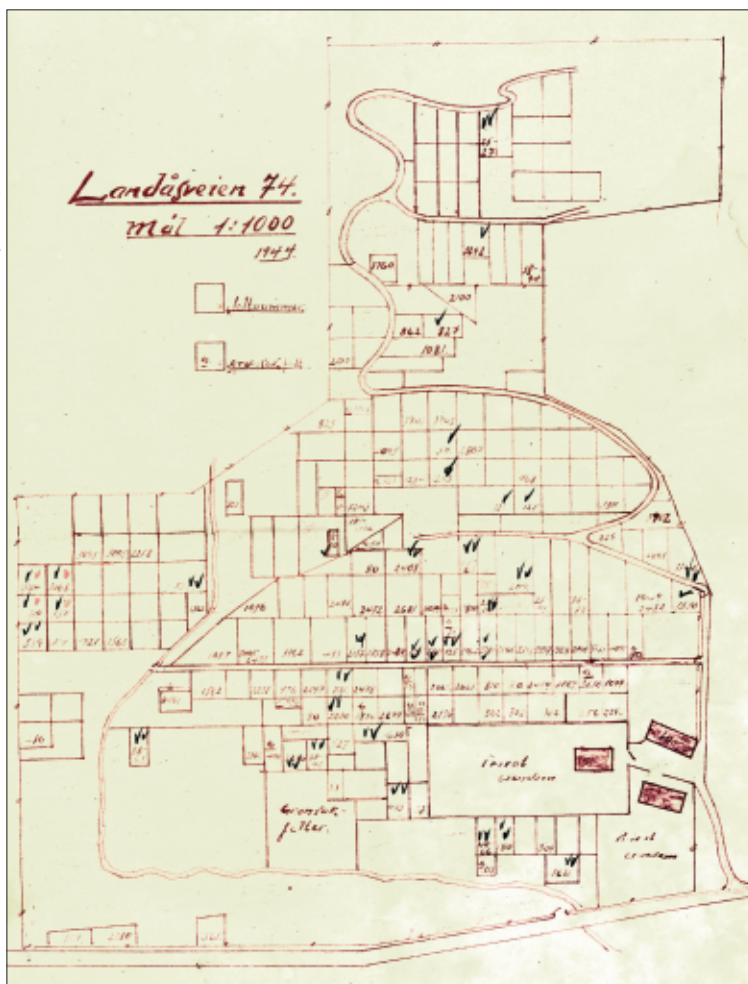

Bergensdalen sett fra Landåsfjellet mot nordvest en gang mellom 1916 og 1920 med navn på enkelte gårdsbruk påført (foto: Atelier KK, UBB Billedsamlingen UBB-KK-N-387-006, utsnitt).

og kursene, som gikk fram til 1940, omfattet i tillegg til hagebruk også bl.a. bil- og motorlære, elektroteknikk, strikking og handelsfag. Hvilke kurs som ble avholdt, endret seg fra år til år, men det ser ut som det ble avviklet fire hagebrukskurs i perioden 1936 til 1939. I motsetning til de andre kursene, som gikk 14–26 uker i vinterhalvåret sentralt i byen, ble hagebrukskursene avholdt fra februar til november på "...en av kommunens gårder på Landås". I en postjournal står det at hagebrukskursene ble holdt på (datidens) adresse Landåsveien 74x (senere Nattlandsveien 82, dagens Erleveien 63). Gården het den gang Søre Landåstreet (gnr. 17/bnr. 16 i Årstad kommune), den ble i 1874 skilt ut fra Nedre Landåstreet. Eiendommen ses med løe og våningshus i et bilde tatt fra Landåsfjellet omkring 1920. Bruket var da i privat eie, drevet av Arne Larsen Landås (1852–1923) med familie, inntil kommunen tok over. Da hagebrukskurset kom i gang, var låven allerede forfallen. Våningshuset sto til etter 1990, da eiendommen ble bygget ut (Jensen et al. 2002).

Interessen for hagebrukskurset var stor, i 1937 meldte 364 søkere seg, 110 kvinnelige og 254 mannlige, blant dem også Gerhard Lassen. Bystyrets 'Komité for yrkeskurs-er for arbeidsledige ungdom' foreslo samme høst å opprette 202 plasser på 12 forskjellige kurs i 1938. Deriblant foreslo man å gjenta hagebrukskurset for 25 elever. Kurset skulle gi opplæring i praktisk og teoretisk hagebruk tilsvarende grunnutdanningen ved den ordinære gartnerskolen; hovedlærer var hagebrukskandidat Jacob P. Moe fra Ørsta (f. 1895). Elevene hadde allerede gjort en god innsats på Landås, framgår det

Parsellene på Bergen kommunes eiendom i Landåsveien 74x som ble disponert av yrkeskursene for arbeidsledig ungdom i tre år, og der det ble drevet skolehage og parselldyrking for matauk under krigen (tegning: Gerhard Lassen 1944).

i komitéens skriv til Bergens formannskap av oktober 1937 (Bergen Byarkiv in lit. 2018): "Kursene har i fjor og i år utført et betydelig arbeide her, og gården er nu vel skikket for formålet." Det var opparbeidet felter for grønnsaker og stauder, og en hadde plantet en frukthage.

I Bystyret møtte imidlertid forslaget motstand. Man mente gartnerkurset ikke ville bety noe for "byens ervervsliv", og var for kostbart, spesielt siden det var forbundet med en ordning der elevene kunne søke om inntil 80 øre i dagpenger under skolegangen. Saken om dagpengene ble likevel vedtatt med Arbeiderpartiets og Kristelig folkepartis stemmer, støtten ble omdøpt til "stipend" og kurset ble gjennomført (referat fra Bystyret i Bergens Arbeiderblad 17.12.1937).

Under 2. verdenskrig ble det et avbrekk i skolehagevirksomheten. Den viktigste årsaken var at myndighetene satte som betingelse for driften at det ble bygget tilfluktsrom, slik at både elever og lærere kunne beskyttes. Det ble utarbeidet budsjett for å bygge et tilfluktsrom, men det ble aldri realisert. Hagene ble imidlertid nyttet til

Gartnerelev Gerhard Lassen i benkegården i Muséhagen våren 1938 (i privat eie).

Brødrene Karlsen, hagemenn i Muséhagen i mange år, Olav (t.v.) og Robert (t.h.) 1938 (i privat eie).

parselldyrking, særlig av poteter, men også grønnsaker, som "matauk" for folk. Ledelsen av denne parselldyrkingen lå under Ved- og jordbruksnemnda i kommunen, og Gerhard Lassen ledet arbeidet. Under krigen ble det også satt i gang skolehage for elever i den høyere skolen i Bergen. I desember 1940 søkte lektor Aslaug Blytt til Ved- og jordbruksnemnda om 10 da dyrkbar jord til potet- og grønnsakfelter for ungdom. Samtidig ble det levert inn rapport for skoleungdommens arbeid i 1940. I mars 1941 stilte nemnda 10 da i Landåsveien 74x til rådighet for formålet, og mer enn 120 elever i 1., 2. og 3. klasse ved Lungegården, Sydneshaugen, U Pihl og Tanks skoler deltok i undervisningen sommeren 1941. Til sammen ble det dette året produsert 16,4 tonn poteter, 3,5 tonn kålrabi og 0,6 tonn gulrøtter, foruten en god del salat, rødbeter, neper og purre. Avlingene ble etter det vi vet, fordelt mellom elevenes familier. Det var Gerhard Lassens oppgave både å føre oppmøteprotokoll og registrere det som ble produsert.

Gerhard Andreas Lassen

Han var født 1913 i Bergen og døde 1998 i Oslo. I Bergen vokste han opp på Nøstet og gikk folkeskolen på Dragefjellet i årene 1920–27 før han gikk middelskolen på Sydneshaugen 1927–30. Etter endt skolegang var han bybud noen år før han fikk arbeid i en bank i 1934. I Bergens adressebok for 1936/37 (opplysningene innhentet høsten 1935) står han oppført som bankbud med adresse Skottegaten 1. Som så mange andre under depresjonen i "De harde trettiåra", mistet også Gerhard Lassen jobben da banken innskrenket virksomheten. Interessen for arbeid med jord og plantevekster var kanskje også

sterkere enn for å løpe bankærender. Det ble fortalt i familien at allerede som barn prøvde han å få vekster til å gro mellom steinene i bakgården i Skottegaten. Inspirasjonen til dette kan han ha fått i oppveksten på sommerturene med familien til Bruvik på Osterøy. Gartneryrket kom da også til å bli hans livsvei, og da det ble satt i gang kurs som ga hagebruksutdanning for arbeidsløs ungdom med tilskudd fra statlige midler, åpnet det seg en mulighet.

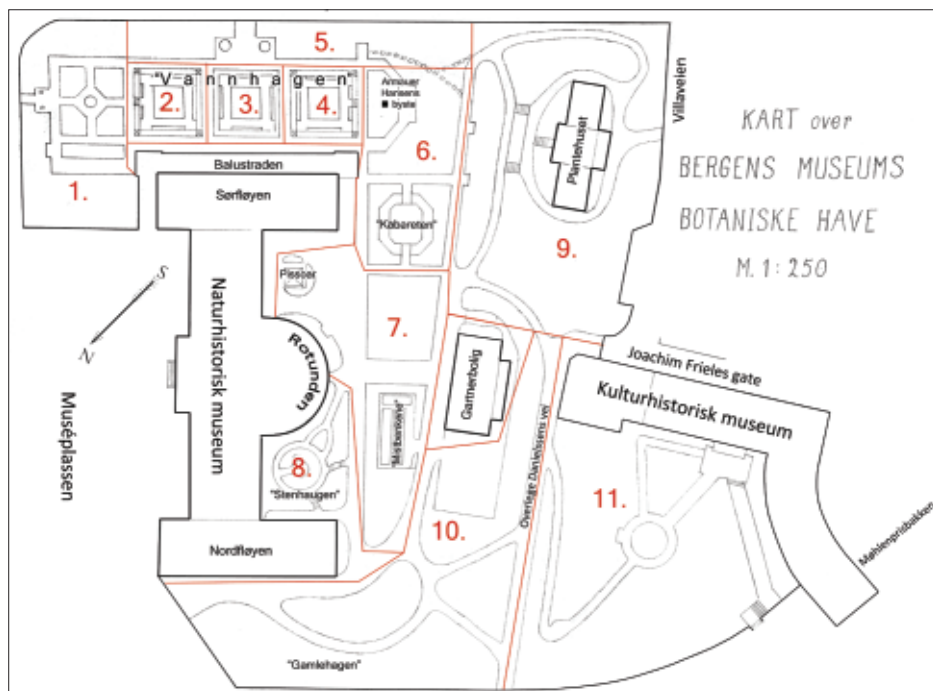
Debatten om gartnerkurset fikk Gerhard Lassen til å skrive et innlegg til avisen som sto på trykk i januar 1938 (BA 06.01.1938). Der forteller han at han gjennomførte kurset i 1937, og at elevene hadde hatt stor nytte av det. De var nå i ferd med å søke planteskoler og gartnerier om arbeid og videre utdanning, og da var vitnemålet fra yrkeskurset av stor betydning. Selv fikk han arbeid som gartnerlærling i Muséhagen i 1938. Etter et års læretid i Muséhagen, ble han tatt opp til videregående kurs ved Statens hagebruksskule på Hjeltnes i Ulvik, der han gikk i 1½ år. Han fikk solid innføring i gartnerfagene, og arbeidet om somrene hos lokale fruktbønder, og ble dermed godt kjent med frukt dyrking.

Etter eksamen våren 1940 flyttet han tilbake til Bergen og jobbet som gartnerformann i yrkesopplæringen for arbeidsledig ungdom på Landås, Slettebakken og Mannsverk. De kommunale yrkeskursene ble avsluttet etter lavere interesse, men virksomheten fortsatte som 'Landåsprosjektet' med bl.a. parsell dyrking i kommunal regi. Markene ble grøftet og dyrket opp, det var mye poteter og kålrot, men også gulrøtter, salat og andre grønnsaker. Høsten 1940 satte kommunen av 10 mål jord til skolehager for de videregående skolene i byen (Moland 2007). Gerhard Lassen fikk jobben som formann og "bas". Han førte nøye regnskap med fram møte og hva som ble dyrket på de mange parsellene. Særlig på bruket Søre Landåstreet (Landåsveien 74x) hadde Lassen oppsyn med mange parseller. Det var også her hagebrukselevne noen år tidligere hadde dyrket mange av plantene som er bevart i herbariet hans. Lassen var også på Bolstad

Lukekonene var viktig sesonghjelp i Muséhagen. Her to som arbeidet samtidig med Gerhard Lassen i 1938. Vi kjenner ikke navnene deres, men kanskje leserne kan hjelpe? (i privat eie).

Plan over Muséhagen i Bergen utarbeidet av overgartner John Gulli ca. 1931. Numrene refererer til områder hagen var inndelt i (fra Salvesen 2015).

gård, som lå sør for Strimmelen og Mannsverk. Bruket på 70 mål, kjent som 'Utsikten', var opprinnelig skilt ut fra Mannsverk. Fra 1918 drev kommunen bl.a. griseoppdrett her for å avhjelpe den prekære matmangelen i byen, og samtidig ble matavfall fra byens forretninger og husholdninger tatt hånd om (Bergen Byarkiv 2012). Det fortelles at Gerhard Lassen en dag puttet en levende grisunge i sekken og syklet forbi de tyske vaktene med fare for å bli tatt.

Etter krigen flyttet Lassen til Oslo, der han fikk arbeid i kommunen som gartner på Vestre gravlund, engasjerte seg i gartnerforeningen og var med i styret. Senere fikk han jobb på Vestre Aker kirkegård hvor det er svært kupert. Der fikk han bruk for blomsterinteressen sin. Han brant for å anlegge fjellhager, noe som passet i det bratte terrenget. Svære steiner hentet med traktor fra Nordmarka og Sørkedalen fikk han plassert ut, og han satte inn planter som ble tatt med fra mange turer i skog og fjell. Kanskje var det fjellhager og steinbed han hadde sett og arbeidet med i Bergen som inspirerte ham? Det var en vanlig opplevelse i familien at feriebagasjen inneholdt planter og jord pakket inn i papp og aviser. Fjellhager eller steinbed ble Lassens vare-merke. På flere av gravlundene i Oslo har han satt spor etter seg. Fjellhagen på Vestre Aker kirkegård er fremdeles lett å finne.

Etter hvert fikk Lassen stilling som gravlundsforstander ved Gamlebyen gravlund, der han var til han ble pensjonist. Etter noen år ble han satt tilbake pga. slag og afasi, men han ga på ingen måte opp interessen for å forskjønne sine omgivelser. På Frogner-

Tabell 1.

Planter fra Gerhard Lassens herbarium 1938 sammenholdt med opplysninger i Muséhagens kartotek og frølister (*Index seminum*)

Navn	samlet	opphav ¹⁾	plass	introd.	antall blm.	frø	utgått
<i>Anaphalis margaritacea</i>	26/8	Ruys	8,4,11	1926	- -	1932	1949
<i>Androsace studiosorum</i>	10/6	Ruys	8	1931	10	1932	1934 >1945
<i>Cypripedium reginae</i>	1/7	Ruys	8(9)	1926/31	10+	1932	1936 i live
<i>Geranium sanguineum</i>	10/6	[villinns.]	4,6,8	>1930	- -	1930	>1954
<i>G. sanguineum</i> 'Striatum'	10/6	Berle	4	1937	- -	1937	>1949
<i>Olearia ×haastii</i>	26/8	Hillier	2,8,10	1931	- -	1934	1940
<i>Pieris floribunda</i>	5/6	Ruys	4	1927	- -	1931	i live
		Koster	4	1928			
<i>Primula vialii</i> (<i>P. littoniana</i>)	15/7	Ruys	?	1931	10	-	1931 >1957
<i>Rhododendron camtschaticum</i>	5/6	Olsen	8	1929	1	1935	1936 i live?
		Ruys	8	1932/6	15	-	1939 i live?
<i>Trillium erectum</i> f. <i>albiflorum</i>	29/4	[Ruys?]	8	1927?	-	1932	1947 >1947

1)

Berle: Sig. Chr. Berles gartneri på Tonningsneset var i virksomhet fra 1894. Fra 1923 drev også kommunen ved Bergens beplantningsvesen gartneri her (<http://www.bergenbyarkiv.no/aarstad/archives/gartnerier/1465>; Salvesen 2015).

I professor Rolf Nordhagens tid (1925–1946) ble mange nye arter innført til Norge og Bergen fra botaniske hager eller kjøpt inn fra firmaer i utlandet:

Hillier: Hillier & Sons, Winchester, England (www.hillier.co.uk/garden-centres/why-hillier/)

Koster: Koster & Sons nursery, Boskoop, Nederland, aktiv til omkring 1940 (Meyer 1963).

Olsen: Axel Olsens planteskole, Kolding, Danmark (<http://koldingwiki.dk>; <https://mitstadsarkiv.kolding.dk>)

Ruys: Ruys planteskole etablert 1924, Tuinen Mien Ruys, Moerheimstraat i Dedemsvaart, Nederland (Hansen 1933, www.tuinenmienruys.nl/nl/)

hjemmet, der han bodde, syntes han blomsterbedet utenfor inngangen trengte fornying. Han gikk ut og boret stokken hardt ned i jorda. Der skal planten stå! Det var bare å lystre, og en plante han hadde fått tak i, ble satt på plass i jorda.

Lassen var hele livet opptatt av planter, og Muséhagen i Bergen oppsøkte han gjerne når han var på besøk i hjembyen med familien. Barna ble tidlig introdusert til hagen, og de måtte huske å gå pent mellom radene og bare se på springvannet. De hadde jo heller lyst til å løpe rundt og leke sisten, og gjerne sprute med vann fra fontenen.

Gerhard Lassens herbarium

I Gerhard Lassens herbarium kan vi følge hans livsløp i plantene han samlet. De tidligste er fra Bergensområdet i 1927, kanskje allerede mens han gikk på folkeskolen og samlet ved Birkelunden, på Hellen, Minde og Laksevåg. Han fortsetter så i 1928, mens han går på middelskolen med belegg fra Storetvedt, Florvåg og Birkelunden. I

'Stenhaugen' (avdeling nr. 8) mellom Muséets nordfløy og Rotunden ble anlagt etter forslag fra prof. Rolf Nordhagen og en plan tegnet av bygartner Georg Rosenkilde. Bildet er tatt like etter ferdigstillingen. De fleste plantene Gerhard Lassen hadde i sitt herbarium fra Muséhagen, ble samlet herfra. Blodstorkenebb kan ses i mellom-grunnen til høyre (se utsnitt s. 62, foto: O. Espevoll, ettersommer 1927, UBB Bildesamlingen UBB-BS-OK-10828-010b).

1928 ble mange planter også samlet på Bruvik (Osterøy). I 1929 er det kun ett funn, før et opphold fram til i 1936, da han fortsetter i Muséhagen i mai og august. Kanskje er belegg fra de mellomliggende årene gått tapt, men vi ser for oss at han allerede nå orienterte seg mot gartnerlære. I 1937 samlet han på Landås og Nattland, mer presist i "feltet" eller "staudefeltet" ved "Yrkeskurset" eller "Yrkesskolen i Bergen", naturlig nok der han var hagebrukselev. Han samlet også i Kvinnherad (Kvinnheradsfjellene, Melderskin, Rosendal, Snilstveitøy) i 1937. I 1938 har han noen få innsamlinger fra Bergen og et par fra "Yrkesskolen", foruten ett fra Bruvik, men det aller meste, omkring 200 planter, er fra Muséhagen. I 1939 har han noen funn fra Kvinnherad, Ulvik og Osafjellene, før han gir seg.

Plantene Gerhard Lassen har interessert seg for, både i Muséhagen og på Landås, er helt klart staudene og knollvekstene. Det var slike som egner seg i steinbed og fjellhager. Vi ser for oss at han har utviklet en fascinasjon for fjellets landskapsformer på sine fjellturer, men fjellhager lærte han nok å lage i Muséhagen.

Liste over plantene samlet i Muséhagen er tatt med i tabell 2, mens plantene samlet ved yrkeskurset i 1937 er listet i tabell 3 bakerst. I det følgende er et utvalg av plantene han presset i Muséhagen, omtalt. Resten av herbariet lar vi ligge her.

Herbariet fra 1938 og Muséhagens kartotek: noen planteeksempler

Fra ca. 1930 ble Muséhagens plantebestand kartotekført med stor flid. Først av overgartner John Gulli fram til han døde plutselig i 1936, og deretter av hans etterfølger Sverre Gjersvik. Dette var i professor Rolf Nordhagens tid, og hageherbariet som i

dag ligger i Muséhagen, var enda ikke påbegynt. Det ble først opparbeidet i 1950- og 1960-årene av Per Wendelbo, som var amanuensis fra 1953 til 1967 og arbeidet flittig med å dokumentere samlingene ved å presse planter (Salvesen 2015).

Botaniske hager verden over har fra gammelt av byttet frø. Hvert år utgir de fleste hagene sin frøliste – *Index seminum* – der de tilbyr frø som er høstet i hagen eller i naturen, som oftest i hagens nærhet. Muséhagen har siden 1930 samlet frø i hagen og deltatt i dette internasjonale frøbyttet. Frølistene gir dermed en mulighet for å følge artene i hagen over år. Når de har satt frø nok til å kunne tilbys andre hager, kan vi trygt gå utfra at de var vitale og trivdes. Det blir nå mulig å verifisere og revidere navnsettingen i ettertid, og i noen tilfeller kan historien for planter som har vært tilgjengelige for hageinteresserte i Bergen dermed følges tilbake i nærmere hundre år. Dette er et møysommelig arbeid, men vil kunne gi verdifulle opplysninger av interesse i forvaltningen av den genetiske ressurs de gamle hageplantene utgjør.

I dag regnes planter som kan dokumenteres å ha vært dyrket her i landet før 1940 som interessante for Norsk Genressurssenters arbeid med å forvalte og bevare det genetiske mangfoldet disse plantene utgjør. Vår erfaring er at det i gamle hager her til lands ikke sjelden dukker opp sorter og varianter av hageplanter som en har antatt er gått tapt eller som er sjeldne i andre land, og som derfor bør tas vare på i vårt land (se f.eks. Jansen & Salvesen 2004, Salvesen & Åsen 2010, 2016, Salvesen 2018).

Lassens herbarium dokumenterer plantene i Muséhagen i en tidlig fase i hagens historie. Noen av plantene er fortsatt i hevd, enten i Muséhagen eller i samlingene i Arboretet og Botanisk hage på Milde, dit mange ble flyttet i 1990-årene. I det følgende forsøker vi å følge historien med noen eksemplere fra herbariet. Mange planter kunne vært trukket fram, men det ville føre for langt her å gå i detalj om alle. Derfor har vi sett nærmere på noen eksemplarer som er presentable etter 80 år (se tabell 1, s. 55).

Anaphalis margaritacea, perle-evighetsblomst/perle-evigblom

Perle-evigblom er en vakker, ½–1 m høy staude med hvitfiltet stengel med lange, smale blad som er grønne på oversiden og hvitfiltete under. I toppen sitter mange små korgor i en flat halvskjerm omgitt av papiraktige, perlemorhvite dekkblad. Korgene har små, gule blomster, de er enten alle rørformete pollenblomster, eller er omgitt av en ring av trådfine hunnlige blomster som setter frø. Den blomstrer i juli-september, og egner seg til å tørkes som "evighetsblomster". Arten er vidt utbredt i Nord-Amerika og gjennom Øst-Asia til Himalaya. Videre vestover er den forvillet og naturalisert i det meste av Europa (Nesom 2006, Anderberg 2017). Nordamerikanske indianere har anvendt perle-evigblom medisinsk, bl.a. til sårlegende omslag og innvortes ved mageonder og halsvondt (Hjelmstad 2019).

Perle-evigblom danner underjordiske utløpere som greiner seg og setter nye skudd, slik at arten danner større tuer og sammenhengende bestander. Den har vært vanlig dyrket som prydblant over det meste av landet nord til Troms (Schübeler 1886–1888), og finnes i dag som dyrket eller gjenstående, vanligvis i gamle hager, men også forvillet på veikanter, utenfor hagegjerder og kirkegårdsmurer. Den forekom-

Perle-evigblom (*Anaphalis margaritacea*), Muséhagen, Bergen, 26. august 1938 (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

mer spredt fra Oslo og Buskerud til Bergen, i Møre og Romsdal og i Nord-Trøndelag, enkeltfunn også nord til Lødingen i Nordland (Elven 2005). Den foretrekker varme og tørre steder og er vanligst på Sør- og Østlandet, der den også stundom finnes naturalisert. I følge Artsdatabanken (2018) utgjør arten liten økologisk risiko i norsk flora. Perle-evigblom er kommuneblomst for Froland kommune (Åsen 1999–2002).

I Muséhagen ble perle-evigblom tatt inn første gang i 1926 fra firmaet Ruys i Holland. Den ble plantet ved det søndre bassenget (avd. 2), i "Stenhaugen" (avd. 8) og i stauderabatt foran Kulturhistorisk museum (avd. 10) til dets innvielse i 1927. I 1932 satte plantene frø nok til å komme med på hagens frøliste som ble sendt ut til bytteforbindelser. I årene som fulgte var arten nokså fast inventar på frølisten i alle fall til frampå 1950-tallet. I 1966 ble frø tatt inn fra København botaniske hage, og nye planter alet opp til utplanting ved søndre

kar. Vi får tro arten var gått ut i Muséhagen en gang i mellomtiden. Vi har ikke funnet spor av den i dokumentene fra senere år.

Androsace studiosorum (*A. sarmentosa* ssp. *primuloides*), krypnøkkel

Krypnøkkel danner vintergrønne rosetter med 1–3 cm brede, avlange, spisse og hvithårete blad. Blomstene er klarrosa til purpurfargete med gult øye, 7–9 mm i diameter, og sitter flere sammen i små skjermformete blomsterstander på korte skaft. Den finnes i vestlige Himalaya fra Pakistan (Baltistan og Kashmir) til Vest-Nepal, der den overlapper i utbredelse med sin nærstående slektning *A. sarmentosa*, som finnes videre østover i fjellene i vestlige Kina. Noen mindre detaljer skiller de to, bl.a. har blomsterstanden hvite ullhår hos den vestlige arten, mens de er brune og rette hos den østlige. Begge foretrekker åpen skog, kratt og bergskrenter på 2700–4000 moh. (Nasir 2011, Chi-ming & Kelso 1996).

I sine hjemtrakter blomstrer den fra juli til august, i Muséhagen var den i full blomst i juni 1938. Når den trives, setter den tallrike, lange sideskudd som villig etablerer siderosetter og dermed gir sammenhengende, små tepper som dekkes av et vakkert rosa blomsterflor. Den egner seg i steinbed og alpebed og er populær blant hageentusiaster, men er kortlivet og ikke helt enkel å få til. Helst vil den ha det tørt, og må gjerne sås på nytt år om annet, om man vil holde den i hevd.

Androsace studiosorum, Muséhaven, Bergen, 10. juni 1938. Over: utsnitt av blomstene som viser behåringen som er typisk for arten (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

I Muséhagen ble 10 planter innført fra Holland i 1931 og satt i "Stenhaugen", der den blomstret året etter. Opprinne- lig kom den under sortsnavnet 'Chumbyi', men prof. Rolf Nordhagen har ombestemt den til ssp. *primuloides* i 1934 og dokumentert den ved et vakkert blomstrende eksemplar i Muséhagens eget herbarium. Den satte også frø det året. Den var med på frølisten også i 1937. Gerhard Lassens eksemplar må være av de opprinnelige plantene fra Holland, og den lar seg bestemme til *A. studiosorum*. I 1942 ble det kjøpt inn ti nye planter, denne gangen fra Hafrsfjord Staudgartneri ved Stavanger. Kanskje var plantene fra Holland gått ut. Så var arten igjen på frølisten i 1944 og 1953, før frø ble tatt inn fra Jena botaniske hage i 1969 til erstatning i "Stenhaugen" og nyplanting i "Alpebedet" ved Plante- huset (i avd. 9).

Androsace studiosorum i Botanisk hage, München (foto: BORONIAN 1. mai 2008, Wikipedia CCA-Share Alike 3.0).

Blodstorkenebb (*Geranium sanguineum*), Muséhaven, Bergen, 10. juni 1938. Eksemplaret til høyre stammer antakelig fra Rolf Nordhagens innsamling i Asker, det til venstre er merket var. lancastrisense (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

Geranium sanguineum, blodstorkenebb

Geranium er avledet av gresk γέρανος, transe, og viser til frukten som ser ut som et langt nebb, lik tranens eller storkens i miniatyr (se fig. s. 62). Hele slekten kjennes på disse fruktene: ytre del danner et langt nebb, mens fem frø utvikles i hvert sitt rom ved basis nede mellom begerbladene. Når den modner, vil den tørke og sprekke i fem deler, der nebbet danner fem springfjærer som bøyes plutselig fram og kaster frøene opptil 2 m av gårde. Arten er flerårig med solid, greinet rotstokk og danner brede tuer som kan bli 15–60 cm høye. Stenglene er leddete og bladene karakteristiske, delt i fem, hver del med tre fliker.

Blodstorkenebb i Fjellhagen, Botanisk hage på Milde (foto: Per Harald Salvesen 4. juni 2014).

Gjester ved åpningen av De naturhistoriske samlinger 29. mai 1928 på "Stenhaugen". Professor C.F. Kolderup ruver oppe til høyre. Hanseatisk museum er representert ved direktør, Chr. Koren-Wiberg med hatt og stokk (t.v.) og i 2. rekke med hvitt skjegg, stortingsmann og styreformann J.H. Bollmann. Bak, i mørk hatt med lyse bånd, skimtes Helga A. Karlsen i Stortingets Universitets- og fagskolekomité. En tue med blodstorkenebb ses i høyre billedkant (se utsnitt s. 62, UBB Billedsamlingen UBB-KK-N-293-026).

Blodstorkenebb er vanlig langs kysten av Sør-Norge der de intenst karminrøde blomstene lyser opp på varme, tørre og steinete steder under blomstringen fra slutten av mai og utover sommeren. På Østlandet finnes den i sørberg nordover til Mjøsa og Randsfjorden, på Vestlandet når den til Austevoll og Fusa. Blodstorkenebb er ofte plantet inn i hager, og funn lenger nord i landet er trolig fra planter som er spredt over hagegjerdet. Verdensutbredelsen strekker seg fra Storbritannia og Portugal øst-over gjennom Europa til Kaukasus og til Volga i Russland (Lid & Lid 2005, Anderberg 2017, Artsdatabanken 2018).

Blodstorkenebb 'Striatum' (= 'Lancastriense') i blomst (foto: Jean-Pol Grandmont 13. juni 2010; Wikipedia CCA-Share Alike 3.0).

Blodstorkenebb-frukten blir en kastemekanisme når den tørker: griffelen spaltes i fem fjærer som slynger hvert sitt frø avgårde (foto: Petham Mosel 19. juli 2005; Wikipedia CCA-Share Alike 3.0).

I Muséhagen har arten vært plantet flere steder, på "Plenen" (avd. 6), ved "Søndre basseng" og i "Stenhaugen". Tidligste opplysning vi kan finne om arten, er fra Muséhagens dagbok for 3. juni 1927 der professor Rolf Nordhagen oppgir at han tok planter med fra Asker til utplanting i "Stenhaugen". Utplantingen var etter alle solemerker vellykket, og i 1930 er det notert at blodstorkenebb satte frø i hagen. Siden har den vært høstet og regelmessig tilbudt på hagens frøliste fram til midt på 1950-tallet.

Geranium sanguineum 'Striatum' (= 'Lancastriense') er en form med blekt rosa blomster der kronbladene har dyprøde årer. Den stammer fra Walney Island på vestkysten av Nord-England. Vekstformen er bred og lav, og sorten egner seg godt i et alpebed. Denne formen har vært en del av sortimentet i Muséhagen i mange år, men det er uklart hvor lenge før 1937, da den ble tilbudt på frølisten første gang. I et foto av "Stenhaugen" publisert i Årsberetningen for 1927, gjenkjennes

blodstorkenebb. Bladene er lett kjennelige, og det er mulig å se at planten er i frukt med de karakteristiske frukt-nebbene stikkende opp. I et senere bilde tatt året etter, ses samme plante i blomst. Og dersom ikke bildet i sort/hvitt lyver, er blomstene lyse, nærmest hvite, slik de skal være hos 'Lancastriense'. Begge eksemplarene av blodstorkenebb som Gerhard Lassen har presset i 1938, er imidlertid ordinær blodstorkenebb med karminrøde blomster.

Blodstorkenebb i "Stenhaugen" i Muséhagen. Til venstre i frukt 1927 (foto: O. Espevoll, UBB-BS-OK-10828-010b, utsnitt av bilde på s. 56). Til høyre: i blomst 29. mai 1928. Den lyse blomsterfargen kan stemme med sorten 'Striatum' (foto: UBB-KK-N-293-026, utsnitt av bilde s. 61).

Olearia × *haastii*

Olearia er en slekt i korgplantefamilien med omkring 130 arter utbredt i Australia, New Guinea og New Zealand. Den omfatter urter, busker og små trær. *Olearia* × *haastii* er en opprett, men tettgreinet og vintergrønn busk, med glinsende grågrønne blad som er hvitfiltete på undersiden. Blomstene sitter i små korger som er samlet i en skjermformet blomsterstand, og kan minne om ryllik når de står hvite i juli og august. Det er det forresten ikke så ofte en kan oppleve i vårt land. *Olearia* × *haastii* er ikke riktig hardfør nok for oss, og når sjelden å utvikle seg slik den kan. I England regnes den derimot som en av de beste til lave hekker i kystnære områder, salt- og vindtålende som den er. Den lar seg godt klippe, og den moderate veksten gjør den enkel å holde uten å trimmes for ofte. Planten er en sjelden naturhybrid mellom *Olearia avicenniifolia* og *O. moschata* funnet i fjellene på Sørøya i New Zealand (Hillier 1974, Bean 1976, Brickell 2003).

Historien om *Olearia* × *haastii* viser at denne arten er på grensen av hva som er mulig å få til på våre kanter. Den ble særlig forsøkt i "Stenhaugen", der den ble antatt å kunne klare seg best. Første gang, i 1931, ble den innført fra England. Den utviklet seg fint, og satte frø flere år fra 1934 til 1939, men overlevde ikke den strenge vinteren 1940/41. I 1942 og 1943 ble til sammen 8 nye planter tatt inn fra Hafsrfsford planteskole, til erstatning for de som var gått ut, og disse holdt ut i "Stenhaugen" på tross av sterk tilbakegang på 1960-tallet. Nye planter kom i 1965 fra "Auvinen" og ble plassert ved "Nordre basseng" (avd. 2), der de gikk ut etter få år. I "Stenhaugen" kom imidlertid i alle fall én plante seg. I 1970 er det notert at den var "fin",

Olearia × *haastii* i frukt ved Hollendertrappen i Arboretet på Milde 17. november 1995 (foto: Steinar Handeland).

Olearia × *haastii* fra Muséhaven, Bergen, 26. august 1938 (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

og den satte frø som ble med på frølisten i årene 1973, 1974 og 1976. Den beryktede vinteren 1978/79 var det imidlertid slutt. Skarp barfrost og langvarig hálke førte til at arten gikk ut. Flere arter av slekten *Olearia* har vært forsøkt i Arboretet på Milde, men kun *O. ×haastii* har klart å overleve flere år. Særlig var det få som klarte seg gjennom vinteren 1978/79. Vi kan dermed konkludere med at vintre med skarp barfrost og ishálke gjør at *Olearia* ikke kan regnes som fullt hardfør, selv i de mildeste strøk av landet.

I Arboretet er *Olearia ×haastii* registrert første gang i 1974. Da tok Magne Sandvik stiklinger fra Riebers hage på Hordnes, der arten hadde overlevd. Det ga 5 levende planter som ble satt ut i planteskole på Milde, og av disse overlevde i alle fall én til i oktober 1982. I 1983 er det i Muséhagen registrert nye planter satt i "Stenhaugen", levert av "P". Eileen Pettersen har samme år tatt stiklinger som ble formert opp på Milde, og som siden har gitt opphav til nye stiklingsplanter i flere omganger i 1985, 2009 og 2010.

Pieris (Andromeda) floribunda, pyramidelyng

Den er en vintergrønn busk som blir opptil 2 m høy. Bladene er omlag 7 × 2,5 cm store og glinsende mørkegrønne. Blomstene er nikkende, hvite klokker med trang åpning og sitter mange samlet i lange klaser i toppen av greinene. Flere slike klaser dannes gjerne sammen, og dermed kan blomstringen være ganske praktfull når det står på i mai. Pyramidelyng hører hjemme i fjellkjeden Appalachene sørøst i USA, der den

finnes i fjellskog og -kratt mellom 500 og 1800 moh. (Judd 2009).

Til Muséhagen kom pyramidelyng fra Holland i 1927 og 1928, og ble plantet ved trappen som fører ned til "Søndre basseng" (avd. 4) foran Armauer Hansens byste. Buskene etablerte seg godt, og var store nok til å synes på flyfotografier allerede fra midten av 1930-tallet. De blomstret snart og satte frø, slik at arten i 1931 kom med i frølistene til bytteforbindelser verden over. Fra 1951 har den figurert mer eller mindre årlig på frølistene fram til 1992. Da ble bedene omkring bassenget gravd ut, slik at det kunne skiftes jord og steinsettingen

Pyramidelyng (*Pieris floribunda*), Muséhagen, Bergen, 5. juni 1938 (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

Pyramidelyng (Pieris floribunda) ved kanten av "Søndre basseng" 6. mai 1972 (foto: Poul Søndergaard, Arboretets billedarkiv).

kunne gjøres på nytt. Mange av plantene ble også skiftet. De to store eksemplarene av pyramidelyng, som nå var blitt så omfangsrike at det var vanskelig å komme fram i trappen og langs bassenget, ble flyttet til Arboretet på Milde, der de fortsatt lever i beste velgående og blomstrer rikt hvert år.

Parti fra Muséhagen en gang mellom 1937 og 1950. Amarinene er på plass i "Midtre basseng". Foran Armauer Hansens byste ved kanten av Søndre basseng ses to busker som må være pyramidelyng (Prospektkort: Oppi nr. 495, UBB Billedsamlingen, UBB-BS-PKB-00293 utsnitt).

Orkidénøkleblom (*Primula vialii*), Muséhaven, Bergen, 15. juli 1938 (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

Primula vialii (*P. littoniana*),
orkidénøkleblom

Denne spennende nøkleblom-arten er ganske ulik andre arter; den minner mest om en orkidé. Fra en rosett av langsmale blad, som ikke er særlig ulike alskens 'primler', skyter en opptil 30-40 cm høy stengel med et aks av grønne knopper i spissen. Knoppene blir snart kraftig røde, før mengder av rosa, sirlige blomster springer ut – nedenfra og opp – og gir "blomsterspiret" en slående to-fargeeffekt. Arten kommer fra Kina, der den vokser i fuktige enger ved kilder og bekker i høytliggende dalfører 2800-4000 moh. i SV-Sichuan og nordlige Yunnan (Chi-ming & Kelso 1996).

Til Muséhagen ble det i 1931 innkjøpt ti planter av *Primula littoniana* fra Holland. De blomstret samme år og satte frø nok til å bli tilbudt på hagens frøliste samme høst. Om de ble sådd og

levde videre er ikke kjent, men i 1938 ble på ny 25 planter kjøpt inn fra samme firma i Holland. Også disse blomstret og satte frø samme år. Det er nok en av disse Gerhard

Orkidénøkleblom (*Primula vialii*) i Fjellhagen i Botanisk hage på Milde (foto: Bjørn Moe 22. juni 2009).

Lassen har fått lov til(?) å putte i pressen. Neste gang vi hører om arten i Muséhagen er i 1952. Da ble 20 planter kjøpt inn fra Ruys i Holland. De blomstret samme år, slik at frø kom på frølisten. I 1954 har Per Wendelbo kontrollbestemt den og korrigert navnet til *Primula vialii*. Deretter er frø fra hagen tilbudt på frølisten de fleste årene fram til på 1980-tallet. Om det er samme materiale som var holdt i hevd siden 1930-tallet er tvilsomt. Orkidénøkleblom er nemlig kortlivet og går ut etter få år om en ikke sår på nytt og gir småplantene hjelp i starten. På 1990-tallet ble det i alle fall jevnlig tatt inn nytt frø fra botaniske hager på Kontinentet. I Botanisk hage på Milde har vi i mange år hatt planter fra frø som opprinnelig kom fra Grugapark Essen i Tyskland i 2002. Avkomplanter av disse har blomstret og satt godt frø de fleste år, slik at vi stadig har kunnet plante på nytt av egen avl, og dermed holde arten i hevd i hagen.

Rhododendron (Therorhodion) camtschaticum, kamtsjatka-rhododendron

Denne skjønnheten hører til underslekten *Therorhodion* i slekten *Rhododendron*. Dens nærmeste slektning er den sjeldne, men vakre *Rb. redowskianum*, en liten lyng fra Øst-Sibir som er nærmest umulig å få til i kultur (Larsen 2011). Kamtsjatka-rhododendron skiller seg fra sine nærmeste ved at blomstene kommer fra knopper som anlegges samme vår som de blomstrer, og ikke fra knopper anlagt året før blomstring. Planten er lav og krypende, og danner knapt 10–25 cm høye og brede tuer som setter kraftige utløpere under jorda der den finner seg til rette. Når den så kan være oversådd med opptil 5 cm brede, purpurrosa, nikkende og brede, skålformede blomster, er den virkelig et syn! Arten finnes i naturen langs kysten av det nordlige Stillehavet fra N-Japan over Sakhalin, Kamtsjatka og Kurilene langs Aleutene til sørlige Alaska. Den er svært hardfør og kan dyrkes nordover i alle fall til Troms. Flere fargevariant-er finnes i kultur, fra purpurrosa og rødt til hvitt (Jørgensen 2003, Weagle 2003, Mingyuan et al. 2005).

Det er sagt at det er vanskeligere å stave navnet på denne planten enn å dyrke den. Så enkelt er det kanskje ikke, den krever et veldrenert og åpent voksested, men når den først er etablert, ser den ut til å trives utmerket i Bergen. Den kom til Musé-

Kamtsjatka-rhododendron (*Rhododendron camtschaticum*), Muséhagen, Bergen 15. juni 1938 (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

Kamtsjatka-rhododendron (*Rhododendron camtschaticum*) i Lynghagen i Arboretet på Milde
(foto: Terhi Pousi 4. juni 2003).

hagen fra Danmark i 1929, og ble plantet i "Stenhaugen". Der må den ha gitt mersmak, for allerede i 1932 og 1936 ble til sammen 15 nye planter innkjøpt fra Holland. Første blomstring ble notert i 1935, og siden har den vakre arten prydet hagen hvert eneste år. På frølisten har den vært fast inventar siden 1937. Den har tydeligvis vært studert med interesse, og på 1960-tallet ble det høstet frø separat av planter med lyserosa og mørke, nesten fiolette blomster. I 1984 blomstret en form med røde blomster, den var innkjøpt fra Skottland noen år tidligere. Interessen for kamtsjatka-rhododendron har holdt seg, og i Arboretet på Milde har vi i dag flere aksesjoner av arten både av villtypen og utvalgte former med hvite og røde blomster. Arten har vært forsøkt oppformert adskillige ganger, både fra frø og som stiklinger, men har ikke vært helt enkel å få til. Særlig har former med hvite og røde blomster vist seg vriene, de vokser ulidelig seint. Et par planter har imidlertid funnet seg veldig godt til rette i kanten av furuskogen i Lynghagen, der de står beskyttet mot vårfrost under halvskygge fra de høye trærne, men samtidig åpent og solrikt med mye "himmelsyn" mot sør-sørøst.

***Trillium erectum* f. *album*, hvit purpur-treblad**

Trillium hører til giftliljefamilien (Melianthaceae) med snaut 50 arter, vel 40 i Nord-Amerika og 6–8 i Øst-Asia. Mange av dem er hardføre nok for norske forhold, men flere kan være vanskelige å få til å overvintre i vintermilde strøk med vekslende tøvær og frost. *Trillium* – treblad – ligner vår hjemlige firblad (*Paris quadrifolia*), men har i motsetning til denne tre blad i kransen på hvert skudd. Den kraftige jordstenglen kryper ganske grunt i jorda, omtrent som hvitveis, og vil etter hvert greine seg og sette

flere blomsterskudd. Blomsterskuddet kan bli ca. 50 cm, men er vanligvis langt mindre. Bladene kommer tidlig om våren, ofte så tidlig at de blir offer for barfrost. Blomsten har tre grønne begerblad og tre fargete kronblad. Den kommer gjerne i april-mai og holder seg svært lenge. Utpå sommeren visner hele skuddet ned og jordstengelen går i dvale til neste vår. Bare skudd som har satt frø, holder seg grønne til frøene har modnet.

Purpur-treblad er en skogbunnsplante fra østlige Nord-Amerika og trives i lett skogsjord, men vokseplassen kan variere fra tørre bergskrenter til mer fuktige bekkedal-er. Blomstene er oftest brunrøde, men hvite, gulhvite, rødgrønne og blek-røde former finnes hist og her sammen med hovedfor- men. I vestlige deler av utbredelsen er den hvite formen enerådende (Chase jr. 2003; Songyun & Soukup 2000; Aspaker.no). Treblad var brukt som smertelindrende og blodstillende middel av urfolk i Nord-Amerika (Hjelmstad 2019).

I Muséhagen ser hvit purpur-treblad ut til å ha hatt en kortvarig opptreden. Hvorfra den kom er imidlertid uklart. *Trillium erectum* f. *album* ble bestilt fra Ruys i Holland av gartner Jacob Ørdal i 1926, men kunne ikke leveres samme år. Om den ble tatt med i restordren og ettersendt, framgår ikke av bevarte bilag, men sannsynligvis kom den ett av de følgende årene. Den blomstret i alle fall på "Stenhaugen" den 13. mai i 1932 og så igjen 29. april 1938 da Gerhard Lassen presset et skudd, riktignok feilbestemt som *Erythronium revolutum*. Så satte den frø igjen i 1947, og var med på frølisten som ble sendt ut i 1948, men er ellers ikke notert i Muséhagen.

Hvit purpur-treblad (*Trillium erectum* f. *album*), Muséhagen, Bergen 29. april 1938 (Gerhard Lassens herbarium, foto: Per Harald Salvesen).

Rød og hvit fargeform av purpur-treblad (*Trillium erectum*) og utsnitt av Gerhard Lassens eksemplar (foto: Scott Detwiler 27. april 2013; Wikipedia CCA-Share Alike 3.0).

"Dronningsko" (*Cypripedium reginae*) i Fjellhagen i Botanisk hage på Milde. Planten ble hentet fra Muséhagen i 2002, og stammer antakelig fra planter innført til Bergen omkring 1930 av professor Rolf Nordhagen (foto: Bjørn Moe 16. juni 2010).

Cypripedium reginae (*C. spectabilis*), "dronningsko" – noen beraktninger til slutt

Vår gjennomgang av eksemplene fra Gerhard Lassens herbarium viser at dette er en verdifull dokumentasjon, som kan gi holdepunkter i hagens tidlige historie, der skriftlige kilder er sparsomme eller mangler. I mange tilfeller vil det også bidra til å øke kunnskapen om planter som fortsatt finnes i hagen, i samlingene i Arboretet og Botanisk hage på Milde, og kanskje også i hagene på Vestlandet. Vi begynte gjennomgangen med *Cypripedium reginae*, som svenskene kaller dronningsko, og vi har spart denne artens historie til slutt. Dens vitenskapelige navn var tidligere *C. spectabile*, og den er omtalt i Årsberetningen for Muséhagen i 1927. Professor Nordhagen har da notert at utplantingen i "Stenhaugen" i 1926 var svært vellykket, og selv en så ømtålig art hadde overlevd vinteren. I 1931 ble det kjøpt 10 nye planter fra firmaet Ruys i Moerheim, Nederland. Selv om det ikke er notert noe sted, vil vi anta at arten også var med i den store sendingen fra samme firma som kom i 1926. Dronningsko blomstret i alle fall flere år fra 1932 til 1949, og i 1954 ble den – "en stor tue fra eldre tid" – revidert av Per Wendelbo, som bestemte dem til *Cypripedium reginae*, slik det korrekte navnet da var, og opprettet et nytt kort i kartoteket. Samme år skrev Anders Danielsen en epistel om arten med bilde i Bergens Tidende, der han opplyste at den blomstret vakkert på toppen av "Stenhaugen" (Danielsen 1954). Det ble også anskaffet tre nye planter fra Ruys. De ble satt i "Alpebedet" ved Plantehuset (avd. 9) som var ferdig et par år etter, men viste seg siden å være en blanding av marisko (*C. calceolus*) og dronningsko (*C. reginae*). Dette ble antakelig oppdaget i 1967; da ble i alle fall dronningsko flyttet

hit fra "Stenhaugen". Tre kraftige tuer av arten finnes fortsatt i "Alpebedet". Avleggere ble i 2002 også satt i Fjellhagen på Milde, der de har blomstret vakkert i feltet med marmorblokker og kalkgrus fra Mosterhamn på Bømlo. Selv om ikke alle detaljer er notert, tyder de data som er bevart på at alt materialet vi har hatt i Muséhagen og på Milde stammer fra samme kilde i Nederland. Dronningsko var en av tidligere overgartner Sverre Gjersviks favoritter. Han fortalte gjerne om den og at den var en av plantene professor Rolf Nordhagen innførte til hagen. Dermed er arten et minne etter professorens virke ved Bergens Museum og et levende eksempel på et kulturminne bevart ved dyktige og flittige gartneres innsats i snart 100 år. Slik er det etter det vi kan påvise, med mange av artene vi har i samlingene fra gammelt av. Hvor mange og hvilke arter det gjelder, gjenstår å finne ut, men det finnes muligheter med Gerhard Lassens herbarium for å rekonstruere flere av deres historier i våre samlinger. Disse plantene har både ved dette og ved sin evne til å overleve, bevist sin livsberrettigelse i våre hager.

Takk!

En særlig takk til Dagfinn Hjelmevold Lassen for å dele familiens minner om hans far, bilder og arkivalier etter Gerhard Andreas Lassens tid som elev ved "yrkesskolen" på Landås og gartner ved Landåsprosjektet (in lit. 20.09.2018). Dessuten takkes Bergen byarkiv og Digitalarkivet for bilder og arkivstoff, og Nasjonalbiblioteket for å gjøre litteraturen lett tilgjengelig on-line. Bjørn Moe og Terhi Pousi skal ha takk for å lete fram bilder, Bjørn også for å verifisere planbestemmelser, Hilde Margrethe Moen for å finne fram opplysninger i Muséhagens mange gjemmer og Per Magnus Jørgensen for å dele minner fra sin tid som amanuensis i Muséhagen.

Referanser

- Anderberg, A. & A.-L. 2017. – *Den virtuella floran*. – Naturhistoriska riksmuseet (<http://linnaeus.nrm.se/flora/>).
- Artsdatabanken 2018. – Artskart. – <https://artskart.artsdatabanken.no>
- Aspaker, M. – *Magnar's arctic alpines & perennials* (www.aspaker.no).
- Bean, W.J. 1976. – *Trees and shrubs hardy in The British Isles*. – 8th. Edition by D.L. Clarke, John Murray, London, vol. 1–4.
- Bergen kommune 1938. – *Bergens bys Matrikkel efter den i 1935-1938...* – John Griegs, Bergen (www.nb.no)
- Brickell, C. (ed.) 2003. – *The Royal horticultural society A-Z encyclopedia of garden plants*. – 2nd. Edition, DK, 2 bind.
- Chi-ming, H. & Kelso, S. 1996. – Primulaceae. – s. 39–189 in: Wu, Z. Y. & P. H. Raven (eds.) – *Flora of China*. Vol. 15 Myrsinaceae through Loganiaceae. – Science Press, Beijing and Missouri Botanical Garden Press, St. Louis. 387 s. (www.efloras.org).
- Chase jr., F.W. 2003. – Trillium. – s. 90–117 in: *Flora of North America*. – Vol. 26 Magnoliophyta: Liliidae: Liliales and Orchidales (www.efloras.org)
- Danielsen, A. 1954. – En frilandsorkidé. – *Godbiter fra samlingene, Bergens Tidende* 19. juni 1954, s. 5.
- Elven, R. (red.). 2005. – *Lid, D.T. & Lid, J. : Norsk flora*. – Det norske samlaget, Oslo.
- Hansen, W. V. 1933. – Plantereskolen Moerheim. – *Gartner-Tidende* 39 (www.haabet.dk)
- Hartvedt, 2013. – *Bergen byleksikon* – www.bergenbyarkiv.no/bergenbyleksikon.
- Hillier, E. 1974. – *Hilliers' manual of trees & shrubs*. – David & Charles: Newton Abbot, 575 s.

- Hjelmstad, C. & R. 2019. – *Urtekilden*. – www.rolv.no
- Jansen, I. & Salvesen, P.H. 2004. – ‘El Ariana’ Gerschwind 1912 – gammel skjønnhet gjenfunnet. – *Årringen 2004* (8): 67–74.
- Jensen, H., Høgmo, E., Johnsen, B.E. & Haavet, I.E. 2002. – *Landås : Fra Lystgårder og husmannsplasser til drabantby*. – Kanonhaugen forlag 2002.
- Judd, W.S. 2009. – Pieris. – s. 497–498 in: *Flora of North America*. – Vol. 8 Magnoliophyta: Paeoniaceae to Ericaceae (www.efloras.org)
- Jørgensen, P.M. 2003. – *Rhododendron i Det norske arboret på Milde*. – 2. utg., Fagbokforlaget, Bergen, 263 s.
- Larsen, O.J. 2011. – *Rhododendron i Norge : Hvilke arter kan dyrkes i vårt land?* – Licentia forlag, Bodø, 275 s.
- Meyer, F.G. 1963. – *Plant explorations : ornamentals in the Netherlands, West Germany, and Belgium*. – Agricultural Research Service, U.S. Dept. of Agriculture, Washington (https://archive.org).
- Mingyuan, F., Ruizheng, Fang, Mingyou, H. Linzhen, H., Hanbi, Y. & Chamberlain, D.F. 2005. – Rhododendron. – s. 260–455 in: Wu, Z.Y., P.H. Raven & D.Y. Hong (eds.). – *Flora of China*. Vol. 14 (Apiaceae through Ericaceae). – Science Press, Beijing and Missouri Botanical Garden Press, St. Louis (www.efloras.org).
- Moland, P. (red.) 2007. – *Karl Handals beretning om skolehagen i Bergen*. – Bergen skolemuseums venner, skrifter nr. 2 36 s.
- Nasir, Y.J. 2011. – Androsace. – In: *Flora of Pakistan* (www.tropicos.org/Project/Pakistan).
- Nesom, G.L. 2006. – Anaphalis. – s. 426 in: Barkley, T.M., Brouillet, L. & Strother, J.L. (eds.) – *Flora of North America*. – Vol. 19–21.
- Salvesen, P.H. (red.) 2015. – *Muséhagen i Bergen: Levende botanikk i over hundre år*. – Universitetsmuseet i Bergen, Forlaget Skald, 192 s.
- 2018. – Buksbom i gamle hager. – *Årringen 2016-2017* (20/21): 61–186.
  - & Åsen, P.A. 2010. – På jakt etter kulturminneroser langs kysten av Norge. – *Årringen 2010* (14): 4–90.
  - & Åsen, P.A. 2016. – Jakten på den røde tulipan fortsetter. – *Årringen 2015* (19): 33–108.
- Schübel, F.C. 1886–1888. – *Viridarium norvegicum. Norges Væxtrige : et Bidrag til Nord-Europas Natur- og Kulturhistorie*. Bind 1–3. – Aschehoug, Christiania, 587 s.
- Songyun, L. & Soukup, V.G. 2000. – Trillium. – s. 95–96 in: Wu, Z.Y. & P.H. Raven (eds.). – *Flora of China*. Vol. 24 Flagellariaceae through Marantaceae. – Science Press, Beijing and Missouri Botanical Garden Press, St. Louis.
- Weagle, J. 2003. – *Rhododendron camtschaticum* med kommentar av Per M. Jørgensen (www.rhododendron.no/Artikler/2003-1-jw.htm).
- Åsen, P.A. 1999–2002. – *Tusenårshagen, gamle hageplanter på Agder gjennom tusen år* (www.consideratecandidum.com/tusenaarshagen/).

Tabell: Planter fra Muséhagen i herbariet til Gerhard Lassen

<i>Art (kontrollbestemt til)</i>	<i>Dato</i>	<i>Art (kontrollbestemt til)</i>	<i>Dato</i>
<i>Achillea millefolium</i> 'Kelwayi'	15.07.1938	<i>Cyananthus lobatus</i>	15.08.1938
<i>Achillea clavennae</i>	01.07.1938	<i>Cynoglossum amabile</i>	01.09.1938
<i>Achillea filipendulina</i>	01.09.1938	<i>Cynoglottis barrelieri</i>	10.06.1938
<i>Aconitum</i> sp.	01.08.1938	<i>Cypripedium reginae</i>	01.07.1938
<i>Adonis amurensis</i>	1938	<i>Cytisus decumbens</i>	13.06.1938
<i>Adonis vernalis</i>	1938	<i>Cytisus scoparius</i> 'Fire Fly'	13.06.1938
<i>Ageratum houstonianum</i> 'Nanum'	01.09.1938	<i>Daphne cneorum</i>	13.06.1938
<i>Ajuga reptans</i> 'Atropurpurea'	01.09.1938	<i>Delphinium elatum</i>	01.08.1938
<i>Ajuga reptans</i>	10.06.1938	<i>Delphinium ×ruysii</i> 'Pink Sensation'	15.07.1938
<i>Allium carinatum</i> ssp. <i>pulchellum</i>	1938	<i>Dianthus deltoideus</i>	10.07.1938
<i>Allium moly</i>	1938	<i>Dianthus plumarius</i>	10.07.1938
<i>Alstroemeria aurea</i>	01.08.1938	<i>Digitalis grandiflora</i>	01.08.1938
<i>Anaphalis margaritacea</i>	26.08.1938	<i>Dodecatheon meadia</i>	10.06.1938
<i>Androsace studiosorum</i>	10.06.1938	<i>Doronicum orientale</i> ?	01.06.1938
<i>Anemone apennina</i>	29.04.1938	<i>Doronicum columnae</i> (cf.)	01.06.1938
<i>Anemone coronaria</i>	15.07.1938	<i>Doronicum plantagineum</i> (cf.)	01.06.1938
<i>Anemone hupehensis</i>	26.08.1938	<i>Draba sibirica</i>	25.05.1938
<i>Anemone nemorosa</i> 'Robinsoniana'	29.04.1938	<i>Epimedium alpinum</i>	01.06.1938
<i>Anemone sylvestris</i>	01.06.1938	<i>Epimedium pinnatum</i>	27.04.1938
<i>Anemoneidum dichotomum</i>	01.07.1938	<i>Eranthis hyemalis</i> (cf.)	01.06.1938
<i>Arabis alpina</i>	25.04.1938	<i>Erigeron glacialis</i> (cf.)	15.07.1938
<i>Arabis caucasica</i> 'Rosabella'	25.04.1938	<i>Erigeron aurantiacus</i>	01.07.1938
<i>Arnica sachalinensis</i>	15.07.1938	<i>Erinus alpinus</i>	10.06.1938
<i>Aster ×frikartii</i>	26.08.1938	<i>Eryngium alpinum</i>	01.08.1938
<i>Astilbe</i> 'Fanal' (× <i>arendsii</i> agg.)	01.08.1938	<i>Erythranthe ×hybrida</i> 'Sunset'	01.07.1938
<i>Astrantia maxima</i>	01.07.1938	<i>Erythronium</i> sp. (<i>E. grandiflorum</i> ?)	31.05.1938
<i>Aubrieta</i> ?	15.06.1938	<i>Euphorbia epithymoides</i>	04.05.1938
<i>Aubrieta deltoidea</i> (2x)	15.06.1938	<i>Filipendula vulgaris</i>	01.08.1938
<i>Bellis perennis</i>	13.07.1938	<i>Forsythia suspensa</i>	06.06.1938
<i>Brachycome iberidifolia</i>	01.09.1938	<i>Fritillaria meleagris</i>	29.04.1938
<i>Brimeura amethystina</i>	16.06.1938	<i>Genista</i> sp.	13.06.1938
<i>Brunnera macrophylla</i>	25.04.1938	<i>Gentiana septemfida</i>	01.09.1938
<i>Bulbinella hookeri</i>	01.07.1938	<i>Gentiana parryi</i>	15.08.1938
<i>Caltha palustris</i> 'Flore Pleno'	30.05.1938	<i>Geranium sanguineum</i> (2 stk)	10.06.1938
<i>Camassia cusickii</i>	31.05.1936	<i>Geum montanum</i>	04.05.1936
<i>Camassia leichtlinii</i>	10.06.1938	<i>Geum quellyon</i> 'Mrs Bradshaw'	30.05.1938
<i>Campanula carpatica</i>	01.09.1938	<i>Gilia tricolor</i> (cf.)	01.09.1938
<i>Campanula lactiflora</i>	15.07.1938	<i>Heuchera sanguinea</i>	10.07.1938
<i>Campanula cochleariifolia</i>	01.07.1938	<i>Hieracium villosum</i>	01.07.1938
<i>Campanula portenschlagiana</i>	10.07.1938	<i>Horminum pyrenaicum</i>	10.06.1938
<i>Campanula punctata</i>	15.07.1938	<i>Hornungia alpina</i> ssp. <i>alpina</i>	25.05.1938
<i>Campanula rapunculoides</i>	15.08.1938	<i>Hosta ventricosa</i> (cf.)	15.08.1938
<i>Caragana arborescens</i>	13.06.1938	<i>Hosta sieboldiana</i>	01.08.1938
<i>Cerastium tomentosum</i>	15.07.1938	<i>Hyacinthoides hispanica</i>	10.06.1938
<i>Chionodoxa luciliae</i>	25.04.1938	<i>Hydrangea macrophylla</i>	26.08.1938
<i>Claytonia sibirica</i>	25.05.1938	<i>Hylomecon japonicum</i>	21.05.1938
<i>Clematis</i> sp. (cf.)	02.06.1938	<i>Hylotelephium ewersii</i>	26.08.1938
<i>Convallaria majalis</i>	1938	<i>Hypericum calycinum</i>	15.08.1938
<i>Corydalis nobilis</i>	25.05.1938	<i>Hyssopus officinalis</i>	01.08.1938
<i>Corydalis bulbosa</i>	-	<i>Iberis sempervirens</i>	01.06.1938
<i>Corydalis lutea</i>	10.07.1938	<i>Iberis sempervirens</i>	01.06.1937

Tabell 2 fots.: Planter fra Muséhagen i herbariet til Gerhard Lassen

<i>Art (kontrollbestemt til)</i>	<i>Dato</i>	<i>Art (kontrollbestemt til)</i>	<i>Dato</i>
<i>Incarvillea delavayi</i>	01.07.1938	<i>Poterium obtusum</i>	15.09.1938
<i>Iris jacquinii</i> (cf.)	1938	<i>Primula bulleyana</i>	15.07.1938
<i>Iris cristata</i> (cf.)	25.05.1938	<i>Primula vialii</i>	15.07.1938
<i>Iris reticulata</i> (cf.)	–	<i>Prunus 'Kanzan'</i> (Sato-Sakura-gr)	23.05.1938
<i>Jacobaea adonidifolia</i>	01.08.1936	<i>Pulmonaria angustifolia</i>	1938
<i>Jasminum nudiflorum</i>	06.05.1938	<i>Pulmonaria saccharata</i>	1938
<i>Kniphofia 'Royal Standard'</i>	15.08.1938	<i>Pulmonaria rubra</i>	1938
<i>Lamium maculatum</i>	01.06.1938	<i>Pulsatilla vernalis</i>	20.04.1938
<i>Lamprocapnos spectabilis</i>	30.05.1938	<i>Puschkinia scilloides</i> (cf.)	25.04.1938
<i>Lathyrus vernus</i>	1936	<i>Ranunculus amplexicaulis</i>	25.05.1938
<i>Liatriis spicata</i>	15.08.1938	<i>Rhododendron camtschaticum</i>	15.06.1938
<i>Linaria pallida</i>	01.06.1938	<i>Ribes aureum</i>	02.06.1938
<i>Linum fravum</i>	15.08.1938	<i>Ribes sanguineum</i>	02.06.1938
<i>Lysimachia ciliata</i>	01.09.1938	<i>Salpiglossis sinuata</i>	01.09.1938
<i>Lysimachia nummularia</i>	01.08.1938	<i>Sanguinaria canadensis</i>	25.04.1938
<i>Lythrum salicaria</i>	01.09.1938	<i>Saponaria ocyroides</i>	10.06.1938
<i>Malope trifida</i>	01.09.1938	<i>Saxifraga xgeum</i>	01.07.1938
<i>Malus 'Elyei'</i> (xpurpurea agg.)	02.06.1938	<i>Saxifraga xurbium</i>	01.07.1938
<i>Meconopsis baileyi</i>	16.06.1938	<i>Saxifraga paniculata</i>	01.07.1938
<i>Meconopsis cambrica 'Flore Pleno'</i>	10.06.1938	<i>Saxifraga paniculata 'Rosea'</i> (cf.)	01.07.1938
<i>Mertensia davurica</i> (cf.)	10.06.1938	<i>Saxifraga rosacea ssp. sternbergii</i> (cf.)	01.07.1938
<i>Monarda didyma</i>	1938	<i>Saxifraga rotundifolia</i>	01.07.1938
<i>Narcissus bulbocodium</i> (cf.)	25.05.1938	<i>Saxifraga umbrosa</i>	01.07.1938
<i>Oenothera fruticosa</i>	01.08.1938	<i>Scabiosa atropurpurea</i>	01.09.1938
<i>Oenothera pumila</i>	10.07.1938	<i>Silene coronaria</i>	15.08.1938
<i>Olearia haastii</i>	26.08.1938	<i>Silene schafta</i>	01.09.1938
<i>Omphalodes cappadocica</i> (cf.)	10.06.1938	<i>Skimmia japonica</i>	06.05.1938
<i>Omphalodes verna</i>	25.04.1938	<i>Stellaria holostea</i>	10.06.1938
<i>Orchis mascula</i>	25.05.1938	<i>Tagetes erecta</i>	01.09.1938
<i>Ornithogalum narbonense</i>	01.07.1938	<i>Tanacetum corymbosum ssp. corymb.</i>	15.07.1938
<i>Paradisea liliastrum</i>	15.07.1938	<i>Thymus praecox ssp. britannicus</i>	01.07.1938
<i>Penstemon 'Six Hills'</i>	15.06.1938	<i>Tricyrtis macropoda</i> (cf.)	01.08.1938
<i>Petrorhagia saxifraga ssp. saxifraga</i>	15.08.1938	<i>Trillium erectum var. album</i>	29.04.1938
<i>Petunia hybrida 'Pendula Malachi'</i>	01.09.1938	<i>Trillium grandiflorum</i>	25.05.1938
<i>Phedimus kamtschaticus</i> (cf.)	15.08.1938	<i>Trollius pumilus</i>	10.06.1938
<i>Phedimus spurius</i> (cf.)	15.08.1938	<i>Tropaeolum polyphyllum</i>	01.08.1938
<i>Phlox divaricata subsp. laphamii</i>	10.06.1938	<i>Umbilicus oppositifolius</i>	01.07.1938
<i>Phlox maculata 'Alpha'</i>	15.08.1938	<i>Valeriana alpestris</i>	07.05.1938
<i>Phlox subulata subsp. setacea</i>	10.06.1938	<i>Veronica gentianoides</i>	25.05.1938
<i>Phlox stolonifera</i>	25.05.1938	<i>Veronica longifolia</i>	28.08.1938
<i>Phuopsis stylosa</i>	10.07.1938	<i>Veronica sp.</i>	01.07.1938
<i>Phyteuma scheuchzeri</i>	01.07.1938	<i>Veronica teucrium</i>	01.07.1938
<i>Pieris floribunda</i>	05.06.1938	<i>Veronica filiformis</i>	07.05.1938
<i>Pilosella x rubra</i> (cf.)	01.07.1938	<i>Veronica repens</i>	10.06.1938
<i>Platycodon grandiflorus</i>	15.08.1938	<i>Viburnum x burkwoodii</i>	23.06.1938
<i>Potentilla nepalensis 'Miss Willmott'</i>	10.07.1938	<i>Viscaria asterias</i> (cf.)	01.07.1938
<i>Potentilla sp.</i>	01.06.1938	<i>Weigela florida</i>	16.06.1938
<i>Potentilla sp.</i>	1938		

Tabell 3: Planter fra staudedefeltene på Landås i herbariet til Gerhard Lassen

<i>Vitenskapelig navn</i>	<i>Norsk navn</i>	<i>Finnstedet</i>
Achillea ptarmica	nyseryllik	feltet, yrkeskolen, Bergen
Allium schoenoprasum	grasløk	Feltet, sjukehuset(?), Bg.
Bellis perennis	tusenfryd	feltet, yrkeskolen, Bg.
Coreopsis tinctoria	purpurøye	feltet, yrkeskolen, Bg.
Coreopsis verticillata	kransvakkerøye	feltet, yrkeskolen, Bg.
Dianthus caryophyllus	hagenellik	Feltet, yrkeskolen
Dianthus chinensis var. heddewigii	kinanellik	Feltet, yrkeskolen
Doronicum plantagineum (cf.)	gullkrage	St. feltet, yrkeskolen, Bg.
Erigeron grandiflorus	praktbakkestjerne	feltet, yrkeskolen, Bg.
Erysimum cheiri	gyllenlakk	Feltet, yrkeskolen, Bg.
Gilia tricolor 'Compacta'	spragleilia	Skolen
Gypsophila elegans 'Covent Garden'	brudeslør	Skolen[?]
Helenium autumnale 'Riverton Gem'	solbrud	Staudedefeltet, yrkeskolen, Bg.
Linum grandiflorum 'Rubrum'	rød lin	Feltet, Yrkeskurset, Bergen
Lobelia erinus 'Pumila Splendens'	hagelobelia	Skolen
Nemesia strumosa	nemesia	Feltet, yrkeskolen, Bg.
Nepeta mussinii	hagekattemynte	Feltet, Yrkeskurset, Bg.
Nicotiana tabacum	tobakk	Skolen [?]
Omphalodes linifolia	linkjærminne	Skolen[?]
Oxalis rubra	[rød gjøksyre]	Yrkeskurset
Papaver rhoeas 'Shirley Poppy'	kornvalmue	Feltet, yrkeskolen, Bg.
Phlox drummondii	sommerflok	Feltet, Yrkeskurset, Bergen
Rheum rhabarbarum	rabarbra	Landås (skolen?)
Silene coronaria	fløyelstjæreblom	Skolen[?]
Solanum tuberosum	potet	Skolen [?]
Solidago rugosa (cf.)	strigullris	feltet, yrkeskolen
Trollius sp.	ballblom	Feltet, yrkeskolen, Bg.
Viola ×williamsii 'Lutea Splendens' (cf.)	[gul hagefiol]	fra skolen
Viola ×wittrockiana	hagestemorsblom	fra skolen
Viola ×wittrockiana 'Cardinal' (cf.)	hagestemorsblom	fra skolen
Viola ×wittrockiana 'Kaiser Wilhelm' (cf.)	hagestemorsblom	fra skolen
Viola ×wittrockiana 'Mohrenkönig' (cf.)	hagestemorsblom	fra skolen
Viola ×wittrockiana 'Roggli' (cf.)	hagestemorsblom	fra skolen